

การศึกษานอกระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2490-2507

ในปี พ.ศ. 2490 กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นใหม่ หลังจากที่ทรุดโทรมไปเนื่องจากภาวะสงคราม รัฐบาลซึ่งมี พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเคื่อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2490 ¹ว่าจะจัดอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้น¹ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย และต่อมารัฐบาลซึ่งมี นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2491 ²ว่าจะส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่²

การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในระยะนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักการดำเนินงานไปจากเดิม ซึ่งเคยบังคับให้ผู้ใหญ่เรียนหนังสือ มาเป็นการให้เรียนด้วยความสมัครใจของตนเอง ฉะนั้นการโฆษณาชักชวนให้ผู้ใหญ่เรียนหนังสือจึงมีความจำเป็นมากขึ้น กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้จัดตั้งแผนกทัศนศึกษา (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแผนกโสศกทัศนศึกษา) ขึ้นในปี พ.ศ. 2491 ให้มีหน้าที่จัดหาและผลิตอุปกรณ์โสศกทัศนศึกษา ซ่อมแซมอุปกรณ์รวมทั้งให้การศึกษาคู่อุปกรณ์ดังกล่าว การให้เจ้าหน้าที่แผนกโสศกทัศนศึกษาจัดฉายภาพยนตร์ให้ประชาชนชม แล้วทำการโฆษณาชักชวนให้เห็นความจำเป็นหรือความสำคัญของการรู้หนังสือ เป็นการจูงใจให้ประชาชนไปเรียนหนังสือ ในขณะที่เดียวกันก็บรรยายเรื่องที่ควรรู้ให้ประชาชนฟังเป็นการให้การศึกษแก่ประชาชนไปด้วย³ เนื่องจากงาน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 887.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 888

³ สมาน แสงมะลิ, "นโยบายการจัดการศึกษาประชาชน", วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 23: (กรกฎาคม 2510) : 23.

ทัศนศึกษาได้ผลดี กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ขยายงานออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วทั้งกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2492 ได้อนุญาตให้จังหวัดจ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาผู้ใหญ่ที่เหลือจ่ายประจำปี สมทบกับเงินทุนส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่หรือเงินพิเศษยอก่อนของจังหวัด ซึ่งเครื่องโสศกทัศนศึกษาไว้ใช้ในราชการ และในปี พ.ศ. 2493 กระทรวงศึกษาธิการได้วางระเบียบให้ใช้เครื่องโสศกทัศนศึกษาเฉพาะการโฆษณาการศึกษาผู้ใหญ่ การทัศนศึกษาในโรงเรียนผู้ใหญ่ทุกประเภท และการทัศนศึกษาในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาและกรมอาชีวศึกษา¹

ในปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชน โดยมีความมุ่งหมายจะให้ประชาชนได้อ่านหนังสือเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม และหาความเพลิดเพลินประการหนึ่งและเพื่อช่วยให้ประชาชนไม่ลืมหนังสืออีกประการหนึ่ง² ในปี พ.ศ. 2492 ได้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดขึ้น 17 แห่ง³ และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2495 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนให้ครบทุกอำเภอภายในระยะ 5 ปี เริ่มแต่ปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นไป⁴ ในด้านส่งเสริมการอ่านของเด็ก กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งห้องสมุดศาลาวันเด็กขึ้น ณ บริเวณสนามเสือป่า ในวันเด็กที่ 1 ตุลาคม 2505 ซึ่งนับเป็นห้องสมุดสำหรับเด็กแห่งแรกในประเทศไทย และเพิ่งล้มเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2520⁵

¹ กรมสามัญศึกษา, รวมระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่ชุดการศึกษาผู้ใหญ่อันดับ 3 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2507), หน้า 144.

² สมาน แสงมะลิ, "นโยบายการจัดห้องสมุดประชาชน", วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 8 : (มกราคม 2508) : 5.

³ จิรายุ คาศรี, "ห้องสมุดประชาชนแห่งการศึกษานอกโรงเรียนที่ถูกลืม", วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 15 : 86 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2521) : 18.

⁴ กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, อนุสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่เรื่อง การดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2496), หน้า 20.

⁵ สุพรรณิ วราพร, ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย (อัครสำนัก, 2523), หน้า 45.

การฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ มีความสัมพันธ์และได้รับการสนับสนุนจากต่างประเทศหลายชาติคือ ประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Educational Scientific and Cultural Organization) หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า ยูเนสโก (UNESCO) เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2492 ขณะนั้นยูเนสโกกำลังดำเนินแผนการส่งเสริมให้การศึกษาหนังสือโดยกว้างขวางทั่วโลก และจะจัดวางมาตรฐานการศึกษาขั้นต่ำทั่วทุกหนทุกแห่งตามแผนปฏิวัติโลก¹ การศึกษาขั้นต่ำนี้มีชื่อเรียกว่า การศึกษาหลักระดับหรือมูลสารศึกษา (Fundamental Education) ซึ่งมีหลักการ 3 ประการคือ ความรู้หนังสือ ความรู้หน้าที่พลเมืองในระบบประชาธิปไตยและความรู้วิชาชีพอันสมควรแก่การครองชีพในสังคม²

ในการประชุมใหญ่สามัญครั้งที่ 3 ของยูเนสโก ณ กรุงโบรุท ประเทศเลบานอน เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2491 ประเทศไทยได้ตกลงรับจัดการศึกษาหลักระดับตามแผนทดลองรวม (Associated Project) ของยูเนสโกร่วมกับองค์การจัดให้โลกรู้หนังสือและวรรณกรรมคริสเตียน (World Literacy and Christian Literature) ขึ้นในประเทศไทย โดยองค์การจัดให้โลกรู้หนังสือและวรรณกรรมคริสเตียน ได้จัดส่ง ดร. แฟรงค์ ซี. เลอบัค (Dr. Frank C. Laubach) ซึ่งเป็นที่ปรึกษาพิเศษของยูเนสโก พร้อมด้วยคณะมาร่วมดำเนินการกับเจ้าหน้าที่ของไทย ในการจัดทำแบบเรียน ทดลองวิธีสอนและให้การอบรมครูผู้สอนที่ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร ระหว่างวันที่ 20 มกราคม ถึงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2492 และที่ตำบลจ้อหอ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ระหว่างวันที่ 11-26 กุมภาพันธ์ 2492

¹บุญช่วย สมพงษ์, ปาฐกถาเรื่อง "แผนการศึกษาหลักระดับขององค์การการศึกษาสหประชาชาติ เพื่อสันติภาพและประชาธิปไตย", เอกสารเรื่องการศึกษาหลักระดับเล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2492), หน้า 41.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

และยูเนสโกได้ส่ง เซอร์จอห์น ซาร์เจนท์ และ ดร.เปเกร ที. โอราตา (Sir John Sargent and Dr. Pedro T. Orata) ผู้เชี่ยวชาญเข้ามาสังเกตการณ์การทดลองร่วมดังกล่าว ทั้งสองท่านพอใจในการสอนแบบ "ตัวต่อตัว" (Each One Teach One) ซึ่ง ดร.เลาบัค เป็นผู้คิดขึ้น¹ และได้รับรองจะจัดตามโรงเรียนที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เริ่มเรียนมาให้² การทดลองร่วม ครั้งนั้น ได้เป็นแบบอย่างของการสอนหนังสือแก่ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือต่อมาอีกหลายปี³

ในปี พ.ศ.2492 เมื่อรัฐบาลซึ่งมี จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และ พลตรี สวัสดิ์ ส.สวัสดิ์เกียรติ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2492 ว่า จะส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น⁴ แล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็ได้รับนโยบายให้เปิดดำเนินการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่เป็นการเร่งด่วน เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยดี กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งกรมการจัดการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 2492 มีอธิบดีกรมอาชีวศึกษาเป็นประธานกรรมการ คณะกรรมการได้กำหนดจุดมุ่งหมายการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ไว้ 6 ประการคือ⁵

¹แฟรงค์ ซี. เลาบัค, รายงานการเริ่มณรงค์โรคไม่รู้หนังสือและการจัดการศึกษาหลักมูลฐานในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2492), หน้า 27.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

³กรมวิชาการ, รายงานการศึกษา พ.ศ.2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี (โรเนียวเย็บเล่ม, 2497), หน้า 52.

⁴กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 หน้า 891.

⁵กระทรวงศึกษาธิการ, การดำเนินงานอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปีการศึกษาพุทธศักราช 2493-4 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2494), หน้า 9-11.

1. เพื่อฝึกอบรมประชาชนชาวไทยให้มีความรู้ ความสามารถ ประกอบอาชีพได้ตาม
ควรแก่สภาพ และมีความประสงค์จะให้อาชีพส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของคนไทย
2. เพื่อสนับสนุนพระราชบัญญัติสงวนอาชีพสำหรับคนไทย
3. เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลในหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการที่จะฝึกฝน
คนไทยให้มีความรู้ในวิชาอาชีพต่าง ๆ เพื่อเตรียมการไว้สำหรับบางโอกาสที่ทางราชการจำเป็นต้อง
ต้องใช้
4. เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายลคค่าครองชีพของรัฐบาล ในเมื่อประชาชนชาวไทยได้
รับการฝึกฝนอบรมความรู้ในด้านวิชาชีพยิ่งขึ้น สามารถผลิตของใช้ต่าง ๆ ได้เอง ก็เป็นทาง
ประหยัดและลดค่าครองชีพโดยปริยาย
5. เพื่อชักจูงประชาชนที่ยังอ่านหนังสือยังไม่ออก ให้สนใจในการศึกษาภาคหลักมูลฐาน
ยิ่งขึ้น เช่น ในการฝึกหัดวิชาช่าง ผู้ที่ไม่รู้หนังสือจะมีความก้าวหน้าในวิชาไต่ยาก ถ้าหากรู้หนังสือ
จะได้ทำการค้นคว้าตำรับตำราในวิชาช่างให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น นับว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่
ภาคหลักมูลฐานด้วย
6. เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
ซึ่งเรียกงานนี้ว่า อาชีวศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Vocational Education) อันเป็น
การส่งเสริมประชากรของโลกให้สนใจในการอาชีพมากยิ่งขึ้นและส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพเป็น
หลักแหล่ง

จากนโยบายและความมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงเร่งรัดการจัด
อาชีวศึกษาผู้ใหญ่อย่างเต็มที่ โดยมีหนังสือความมากที่ 25424/2492 ให้จังหวัดต่าง ๆ ทำการ
สำรวจและดำเนินการจัดตั้งอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ 3 ประเภทคือ ประเภทอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ประจำ
ประเภทอาชีวศึกษาผู้ใหญ่บรมหลักสูตรระยะสั้น และประเภทบรรยายหรือป้ารูกถาวิชาอาชีว-
ศึกษาผู้ใหญ่¹ นอกจากนี้ ท่านนายกรัฐมนตรีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นผู้มึเจตนาอย่าง

¹กระทรวงศึกษาธิการ, การดำเนินงานอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปีพุทธศักราช
2493-4 หน้า 4-5.

แรงกล้าในการส่งเสริมอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ ได้มอบนโยบายให้กระทรวงศึกษาธิการรับไปดำเนินงานเป็นคราว ๆ ไป คือ

1. ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนช่างกลางคืน (Evening Engineering School) ในความอำนวยการของกรมโยธาเทศบาลและกระทรวงมหาดไทย¹
2. ให้กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาหาวิธีการอบรมให้คนไทยรู้จักการค้าทั่วไป กระทรวงศึกษาธิการจึงร่วมมือกับองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก จัดการอบรมคนไทยให้รู้จักค้าเนื้อสัตว์ที่โรงเรียนการค้าเนื้อสัตว์ บริเวณเกษตรกรรมทหารผ่านศึกขององค์การทหารผ่านศึก³
3. ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการฝึกฝนอบรมเรื่องอุตสาหกรรมโรงสี ให้ประชาชนรู้จักการซื้อข้าวเปลือก การล่องเรือขนข้าว การตรวจคุณภาพข้าว การโรงสี การค้าข้าวและกรรมกรขนข้าว เป็นต้น ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ทดลองจัดที่โรงเรียนช่างกลพทุมวัน³

จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วงนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ให้มีขอบเขตกว้างขวางกว่าระยะก่อนสงคราม คือมีเพิ่มขึ้นเป็น 5 ข้อคือ⁴

1. ส่งเสริมให้รู้หนังสือ
2. ส่งเสริมอาชีพของประชาชนให้ดีขึ้น
3. ส่งเสริมการปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองในระบบประชาธิปไตย
4. ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น
5. ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

¹กระทรวงศึกษาธิการ, การดำเนินงานอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ ประจำปีพุทธศักราช 2493-4 หน้า 16.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁴กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, อนุสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ เรื่องการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2496), หน้า 2.

ในคําระบบการศึกษาที่ได้อํานวยการในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ออกเป็น 4 ประเภท
คือ¹

1. การศึกษาหลักมูลฐาน คือ การจัดการศึกษาให้พลเมืองรู้หนังสือและรู้หน้าที่พลเมือง
2. การศึกษาประชาชน คือ การศึกษาอบรมให้ความรู้แก่ราษฎรโดยอาศัยโสตทัศนอุปกรณ์และการจัดห้องสมุดประชาชน
3. การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อส่งเสริมการอาชีพและเปิดตลาดอาชีพในหมู่ประชาชนชาวไทย
4. การมัธยมศึกษา ซึ่งดำเนินการอยู่แล้วแต่ให้พยายามคักแปลงให้หนักไปในทางส่งเสริมความก้าวหน้าในการอาชีพของราษฎรเป็นหลัก

ในปี พ.ศ.2494 มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการศึกษานอกกระบบหลายประการ เริ่มตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 ซึ่งได้นำเอาเรื่องการศึกษานอกกระบบบรรจุไว้ในแผนการศึกษาชาติดังนี้

การศึกษาพิเศษและการศึกษาผู้ใหญ่²

14. การศึกษาพิเศษ ได้แก่ การศึกษาซึ่งกำหนดเวลาศึกษาเป็นครั้งคราวสำหรับกุลบุตรกุลธิดา ซึ่งออกจากโรงเรียนไปแล้ว

15. การศึกษาผู้ใหญ่ ได้แก่ การศึกษาซึ่งกำหนดเวลาเป็นครั้งคราวสำหรับผู้ใหญ่ทั่วไปที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา ขณะที่อยู่ในวัยเล่าเรียน หรือผู้ที่ประสงค์จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น หรือที่อยู่ในสภาพซึ่งไม่อาจรับการศึกษได้ตามปกติ

ต่อมาได้มีการยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา และโอนกอง

¹ กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, อนุสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่เรื่องการค้าเนื้องานการศึกษาผู้ใหญ่ หน้า 2.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 หน้า 366.

การศึกษาผู้ใหญ่มาสังกัดกรมใหม่นี้ด้วย โดยแบ่งงานเป็น 5 แผนก คือ แผนกองค์การ แผนก
 อาชีวศึกษาผู้ใหญ่ แผนกโสตทัศนศึกษา แผนกการศึกษาประชาชน และ แผนกส่งเสริมและโฆษณา
 เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494

ในปีเดียวกันนี้ คณะผู้แทนไทยนำโดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
 ไปร่วมประชุมใหญ่สมัยสามัญครั้งที่ 6 ของยูเนสโก ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ได้รับอนุญาต
 จากคณะรัฐมนตรีให้แจ้งความจำนงว่า ประเทศไทยมีความสนใจและปรารถนาที่จะรับภาระจัดตั้ง
 ศูนย์กลางการศึกษาหลักสูตรฐานขั้นในประเทศไทย ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน 2494 ยูเนสโก
 ได้ส่ง นายจอห์น เบาเออร์ส (Mr. John Bowers) มาสำรวจสถานที่ ในที่สุดก็ตกลงตั้ง
 ที่บริเวณโรงเรียนฝึกหัดครูจังหวัดอุบลราชธานี มีชื่อว่า ศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ จังหวัด
 อุบลราชธานี หรือ ศ.อ.ศ.อ. (Thailand Unesco Fundamental Education
 Centre = TUFEC) นับเป็นศูนย์กลางการศึกษาผู้ใหญ่แห่งที่ 3 ของโลก ศูนย์กลางอบรมการ
 ศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ¹

1. ศึกษาภาวะทางสังคม และเศรษฐกิจ เพื่อจะได้กำหนดความต้องการและปัญหาต่าง ๆ
 ของภาคและของประเทศอันมูลสารศึกษาอาจแก้ไขได้
2. เพื่อฝึกผู้สันตักในวิชามูลสารศึกษา และผู้ที่จะไปปฏิบัติงานท้องที่ (Field
 Workers)
3. เพื่อผลิตอุปกรณ์การศึกษาต่าง ๆ เช่น หนังสือ โปสเตอร์ อุปกรณ์โสตทัศนศึกษาและ
 อุปกรณ์การสอนอื่น ๆ

¹ศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี, ศ.อ.ศ.อ. ช่วยชนบท
ปีการศึกษา 2499 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สตรีสาร, 2500).

ศ.อ.ศ.อ. ได้เปิดดำเนินการอบรมครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2497 โดยยูเนสโก ให้ความช่วยเหลือจนถึงสิ้นเดือนธันวาคม 2504 ต่อจากนั้นประเทศไทยดำเนินงานโดยลำพังต่อมา

ปี พ.ศ.2497 กรมสามัญศึกษา ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้จัดตั้งหน่วย ศึกษานิเทศก์ขึ้น และให้มีหน้าที่ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย

ปี พ.ศ.2499 กรมสามัญศึกษา ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานการศึกษา ผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นเป็น 9 ข้อคือ¹

1. ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทที่ยังล้าหลังให้ดีขึ้น โดยจัดหน่วยส่งเสริม มูลสารศึกษา ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ และร่วมมือกับ ศ.อ.ศ.อ. สำนักงานปลัดกระทรวง ศึกษาศิลการ และกระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับการนี้
2. จัดตั้งและส่งเสริมสถานศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ การจัดควบคุมโรงเรียนภาคหลัก มูลฐาน ภาคมัธยม และภาคอาชีพศึกษาผู้ใหญ่ ตลอดจนการร่วมมือกับหน่วยราชการและองค์การ ต่าง ๆ ในการส่งเสริมสถานศึกษาสำหรับผู้ใหญ่
3. จัดหน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ เพื่อส่งเสริมการศึกษาในชนบท โดยจัดให้มี หน่วยเคลื่อนที่ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ และหน่วยเคลื่อนที่ประจำจังหวัด หน่วยเคลื่อนที่ของกอง การศึกษาผู้ใหญ่ นั้น มุ่งหมายดำเนินการเพื่อเป็นตัวอย่างแก่หน่วยเคลื่อนที่ของจังหวัด และให้ทำ หน้าที่อบรมเจ้าหน้าที่หน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ของจังหวัดต่าง ๆ ด้วย
4. จัดตั้งและส่งเสริมบริการห้องสมุดประชาชน โดยจัดทำเป็นโครงการส่งเสริมห้อง สมุดประชาชนของกองการศึกษาผู้ใหญ่ ควบคุมและส่งเสริมบริการห้องสมุดประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ตลอดจนดำเนินการอบรมบรรณารักษ์

¹กรมสามัญศึกษา, กองการศึกษาผู้ใหญ่, รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี 2504 (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505) หน้า 3-4.

5. ผลิต จัดหา และซ่อมแซมวัสดุทัศนวิสัย เพื่อส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ เช่น ภาพถ่าย ภาพกราฟฟิกส์ ภาพนิ่ง ภาพยนตร์และเครื่องอุปกรณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ ควบคุมและอบรมเจ้าหน้าที่ ในการใช้อุปกรณ์ และส่งเสริมบริการทัศนศึกษาในราชการของกระทรวงศึกษาธิการ

6. ผลิตหนังสือและเอกสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ เช่น แบบสอนอ่านสำหรับผู้ใหญ่ หนังสืออ่านประกอบ เอกสารส่งเสริมมูลสารศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่

7. ส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ รวมทั้งการปฏิบัติตามวัฒนธรรม และหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง , ร่วมมือกับโรงเรียนผู้ใหญ่ ห้องสมุดประชาชน หน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ หน่วยมูลสารศึกษา หน่วยราชการ และองค์การอื่น ๆ

8. ส่งเสริมอาชีพ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการร่วมมือกับโรงเรียนผู้ใหญ่ ห้องสมุดประชาชน หน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ หน่วยมูลสารศึกษา หน่วยราชการ และองค์การอื่น ๆ

9. ศึกษาค้นคว้า รวบรวมสถิติและเผยแพร่กิจการต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ ตลอดจนดำเนินการอบรมครู และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาผู้ใหญ่

ในปี พ.ศ. 2499 นี้เอง รัฐบาลได้อนุมัติโครงการพัฒนาท้องถิ่นแห่งชาติ และแต่งตั้งคณะกรรมการกลางพัฒนาการท้องถิ่นประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และกรรมการอื่น ๆ อีกรวม 26 ท่าน ตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอ และคณะอนุกรรมการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งคณะกรรมการกลางมอบหมาย ได้ตกลงให้รวมการศึกษา ศ.อ.ศ.อ. เข้าอยู่ในโครงการพัฒนาการท้องถิ่น และเห็นสมควรขยายการอบรมที่ ศ.อ.ศ.อ. ขึ้นอีก¹ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการและ

¹ เสริมศรี เกษมศรี, ม.ร.ว., โครงการมูลสารศึกษาและความสัมพันธ์กับโครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติของประเทศไทย (พระนคร : โรงพิมพ์วิทยาลัยเทคนิค, 2502), หน้า 44-45.

กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาตกลงกันในหลักการ โอนงานพัฒนาการท้องถิ่นตามแบบมูลสารศึกษา ไปให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินงานต่อไป ทางกระทรวงศึกษาธิการคงรับหน้าที่เป็นฝ่ายฝึกอบรมเจ้าหน้าที่พัฒนาการท้องถิ่นให้¹ และได้มีการโอนสารนิเทศ์จากสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ไปดำรงตำแหน่งในสังกัดกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2502

ในปี 2502 ม.ล.ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ริเริ่มให้ แผนกส่งเสริมและเผยแพร่ได้ทดลองจัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์ชุมชนขึ้น ที่โรงเรียนสามเสนนอก อำเภอบางกะปิ เรียกว่า ศูนย์ประชาชนชุมชนห้วยขวัญ โดยมีความมุ่งหมายจะให้ประชาชนที่อยู่ไกลโรงเรียน ได้มีโอกาสเข้ามาใช้โรงเรียนเพื่อการศึกษาและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยจัดตั้งเป็นรูปกรรมการ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่และประชาชนเป็นผู้ดำเนินงาน มีการจัดห้องสมุดประชาชน จัดสอนให้อ่านออกเขียนได้ สอนภาคมัธยม ภาคอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ มีการสอนดนตรีไทย แก่ผู้สนใจ และมีการอบรมศีลธรรมเป็นประจำเดือน และได้ทดลองจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ ที่โรงเรียนผู้ใหญ่ 4 (วัดมหาธาตุ) และโรงเรียนผู้ใหญ่ 16 (วัดใหม่อมตรส) เช่น การจัดกลุ่มศึกษา ทักษนาจร ฅนตรี ส่งเสริมศีลธรรมและความประพฤติ²

ในปี พ.ศ. 2503 ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ 2503 และบรรจุงานการศึกษาผู้ใหญ่ไว้ด้วยคือ

26. รัฐพึงสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ใหญ่ที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา ขณะอยู่ในวัยเรียน หรือที่ประสงค์จะศึกษาเพิ่มเติม เพื่อประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น หรือที่อยู่ใน

¹จรูญ แจ่มเจริญ, "เรื่องการโอน สารนิเทศ์ไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย", อนุสารการศึกษาผู้ใหญ่ ฉบับที่ 16/2503, โรเนียงเย็บเล่ม, หน้า 9.

²กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี 2504 หน้า 13.

สภาพซึ่งไม่อาจรับการศึกษิตตามปกติได้¹

ในปี พ.ศ.2503 นี้ รัฐบาลได้วางโครงการขยายการผลิตช่างฝีมือระดับปานกลางโดยมอบให้กองส่งเสริมอาชีพ กรมอาชีวศึกษา เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการด้วยการจัดตั้งโรงเรียนสารพัดช่างขึ้นในเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี ส่วนในต่างจังหวัดได้จัดตั้งหน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่เดินทางไปฝึกอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชน โดยตั้งเป็นหน่วยแรกที่จังหวัดชุมพร เพื่อปฏิบัติการในท้องที่ต่าง ๆ 5 จังหวัดคือ จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส และจังหวัด

ปี พ.ศ.2507 เริ่มใช้หลักสูตรฉบับทดลองสำหรับระดับ 3 ชั้น และมอบให้จังหวัดจัดการสอบความรู้นักศึกษาในโรงเรียนผู้ใหญ่ไม่ต้องให้นักศึกษาไปสมัครสอบเทียบความรู้กับกรมสามัญศึกษา ในปีเดียวกันนี้แผนกอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ได้เริ่มจัดโครงการจัดกลุ่มสนใจวิชาชีพการช่างและการเรือน โดยจัดส่งวิทยากรไปร่วมจัดกลุ่มผู้สนใจกับหน่วยอาชีวศึกษาผู้ใหญ่เคลื่อนที่ หรือกับจังหวัดหรือกับหน่วยราชการองค์การต่าง ๆ เคื่อนละครั้ง ๆ ละ 5-7 วัน³

ในปี พ.ศ.2507 นี้ ได้เริ่มโครงการประสานงานการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อประสานงานการศึกษาผู้ใหญ่ระหว่างส่วนราชการ องค์การสมาคมที่เกี่ยวข้อง มีคณะกรรมการประกอบด้วย อธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธานกรรมการ มีผู้แทนส่วนราชการ องค์การและสมาคมร่วมเป็นกรรมการ⁴

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2503 หน้า 382.

²กองส่งเสริมอาชีพ, กรมอาชีวศึกษา, หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่, พระนคร, โรงพิมพ์ส่งเสริมการพิมพ์, 2512, หน้า 5.

³กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี 2507, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510 หน้า 22.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

นโยบายในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษานอกระบบระหว่าง พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2507 ได้กำหนดนโยบายและความมุ่งหมายในการจัดและดำเนินงานอย่างชัดเจน และมีการพัฒนาก้าวหน้าไปกว่าเดิมเป็นอันมาก ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. ยกเลิกมาตรการบังคับผู้ไม่รู้หนังสือให้เรียน โดยเปลี่ยนมาใช้วิธีการโฆษณาชักชวนให้เรียนด้วยความสมัครใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นผลดียิ่งขึ้น เพราะผู้เรียนมาเรียนด้วยความตั้งใจ มีความศรัทธา และเชื่อมั่นในตนเอง
2. กำหนดความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบไว้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม คือนอกจากจะเรียนเพื่ออ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมืองแล้ว ยังสามารถเรียนเพื่อให้เกิดทักษะและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งสามารถเรียนขั้นสืบเนื่องให้สูงขึ้นไปได้ในสายสามัญ
3. รัฐบาลให้ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบมากขึ้น จึงได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติด้วย
4. เปิดโอกาสให้ประชาชนไปศึกษาหาความรู้ได้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เช่น ห้องสมุดประชาชน และบริการโสตทัศนศึกษา
5. มีการประสานทั้งนโยบายและวิธีดำเนินงานการศึกษานอกระบบกับองค์การระหว่างประเทศอย่างใกล้ชิด
6. แนวทางในการดำเนินงาน มุ่งเน้นในด้านส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนมากที่สุด รองลงมาได้แก่การศึกษาหลักสูตราน และการศึกษาประชาชน

การจัดองค์กรการบริหารการศึกษา

การจัดองค์กรบริหารการศึกษานอกระบบเฉพาะในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการระหว่างปี พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2507 มีพัฒนาการตามลำดับดังนี้

ในปี พ.ศ.2491 มีการเปลี่ยนแปลงองค์การบริหารในกองการศึกษาผู้ใหญ่ คือ เพิ่มแผนกทัศนศึกษาเพิ่มขึ้นอีก 1 แผนก ดังแผนผังที่ 4

แผนผังที่ 4

การจัดองค์การบริหารกองการศึกษาผู้ใหญ่ พ.ศ.2491

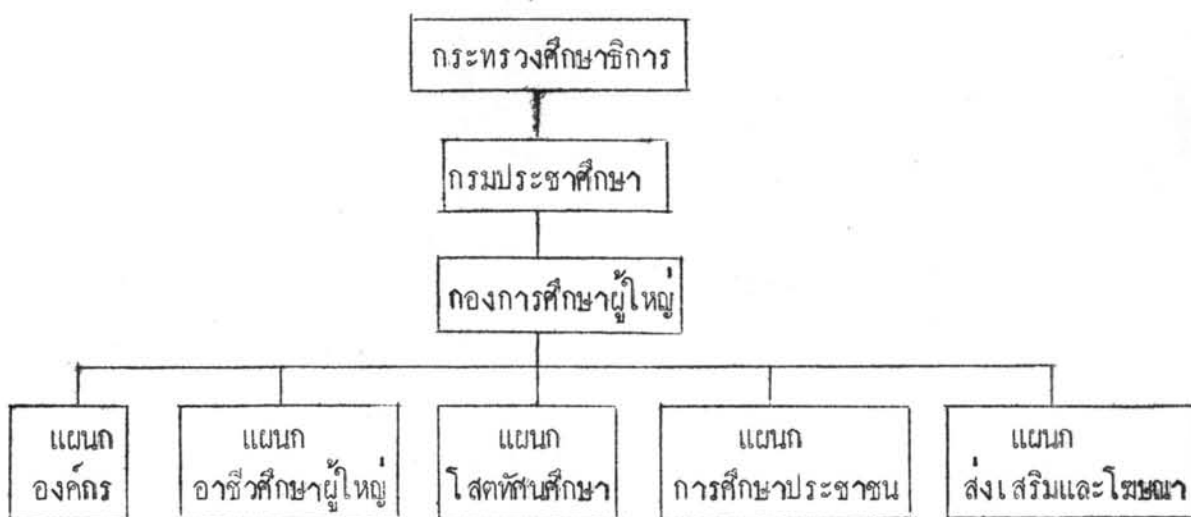

การปรับปรุงองค์การบริหารครั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งชักชวนให้ผู้ใหญ่เรียนหนังสือด้วยความสมัครใจของตนเอง แทนมาตรการบังคับให้เรียนแต่เดิม แผนกทัศนศึกษามีหน้าที่จัดหาและผลิตอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา ขอมแซมอุปกรณ์ รวมทั้งทำหน้าที่ให้การศึกษแก่ประชาชนด้วยอุปกรณ์ดังกล่าว การจัดฉายภาพยนตร์ให้ประชาชนชม และบรรยายเรื่องที่ควรรู้ให้ประชาชนฟัง เป็นการให้การศึกษแก่ประชาชนได้ทางหนึ่ง และในขณะที่ประชาชนมาชุมนุมกันนั้นก็ทำการโฆษณาชักชวนให้ประชาชนเห็นความจำเป็นหรือความสำคัญของการรู้หนังสือ อันเป็นการจูงใจให้ประชาชนสนใจไปเรียนหนังสือมากขึ้น

ในปีการศึกษา 2494 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 13) พ.ศ.2494 ยกกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อ 15 กันยายน 2494 และโอนการศึกษาผู้ใหญ่มาสังกัดกรมใหม่นี้ ในขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงภายในกองการศึกษาผู้ใหญ่ใหม่ ให้สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษานอกระบบที่ทันสมัยใหม่ โดยแบ่งออกเป็น 5 แผนก ดังปรากฏในแผนผังที่ 5

แผนผังที่ 5

การจัดองค์กรการศึกษานอกระบบ พ.ศ.2494

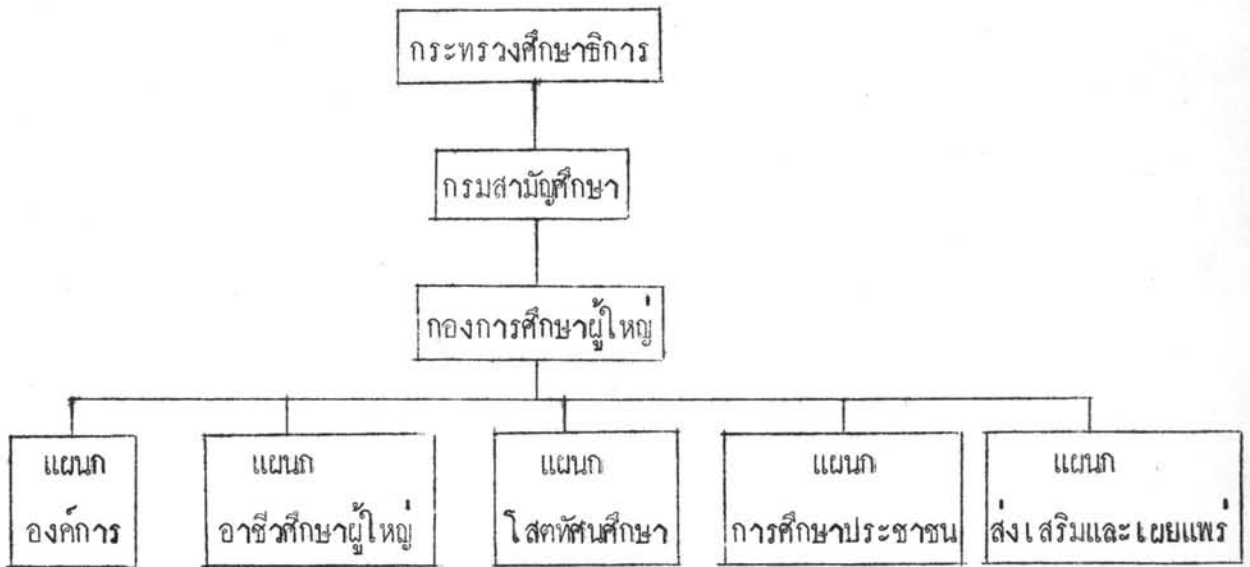

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กรบริหารครั้งนี้มีความสำคัญมาก เพราะเดิมกองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการ แต่สังกัดอยู่ในสำนักงานปลัดกระทรวง ซึ่งเป็นหน่วยงานบริการเป็นการไม่ถูกต้อง ดังนั้นการโอนมาสังกัดกรมประชาศึกษาซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการจึงเป็นการเหมาะสมและชอบด้วยเหตุผล ส่วนการปรับปรุงโครงสร้างภายในกองเสียใหม่ ก็เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งส่งเสริมอาชีวศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาประชาชน

ในปี พ.ศ.2495 ประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2495 เปลี่ยนชื่อกรมประชาศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษา และประกาศใช้พระราชบัญญัติการ จัดวางระเบียบราชการกรมสามัญศึกษา พ.ศ.2495 เปลี่ยนชื่อแผนกส่งเสริมและโฆษณาเป็น แผนกส่งเสริมและเผยแพร่ ดังปรากฏในแผนผังที่ ๕

แผนผังที่ 6

การจัดองค์กรการศึกษานอกระบบ พ.ศ. 2495

การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ เปลี่ยนเพียงชื่อหน่วยงานให้เหมาะสมยิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ โครงสร้างขององค์กรบริหารยังคงเดิม สำหรับแผนกต่าง ๆ ในกองการศึกษาผู้ใหญ่มีหน้าที่ดังนี้
แผนกองค์การ มีหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับการจัดและส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ ประเภท หลักมูลฐาน ประเภทมัธยมศึกษา ควบคุมงบประมาณและการเงินของกองการศึกษาผู้ใหญ่ และ ปฏิบัติการทั่วไป ซึ่งมีได้กำหนดไว้ให้เป็นหน้าที่ของแผนกใด

แผนกอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ มีหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับการจัดและส่งเสริมการอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ส่งเสริมการดำเนินงานอาชีพของประชาชน และร่วมมือกับกระทรวง ทบวง กรม ตลอดจนองค์การต่าง ๆ เพื่อการนี้

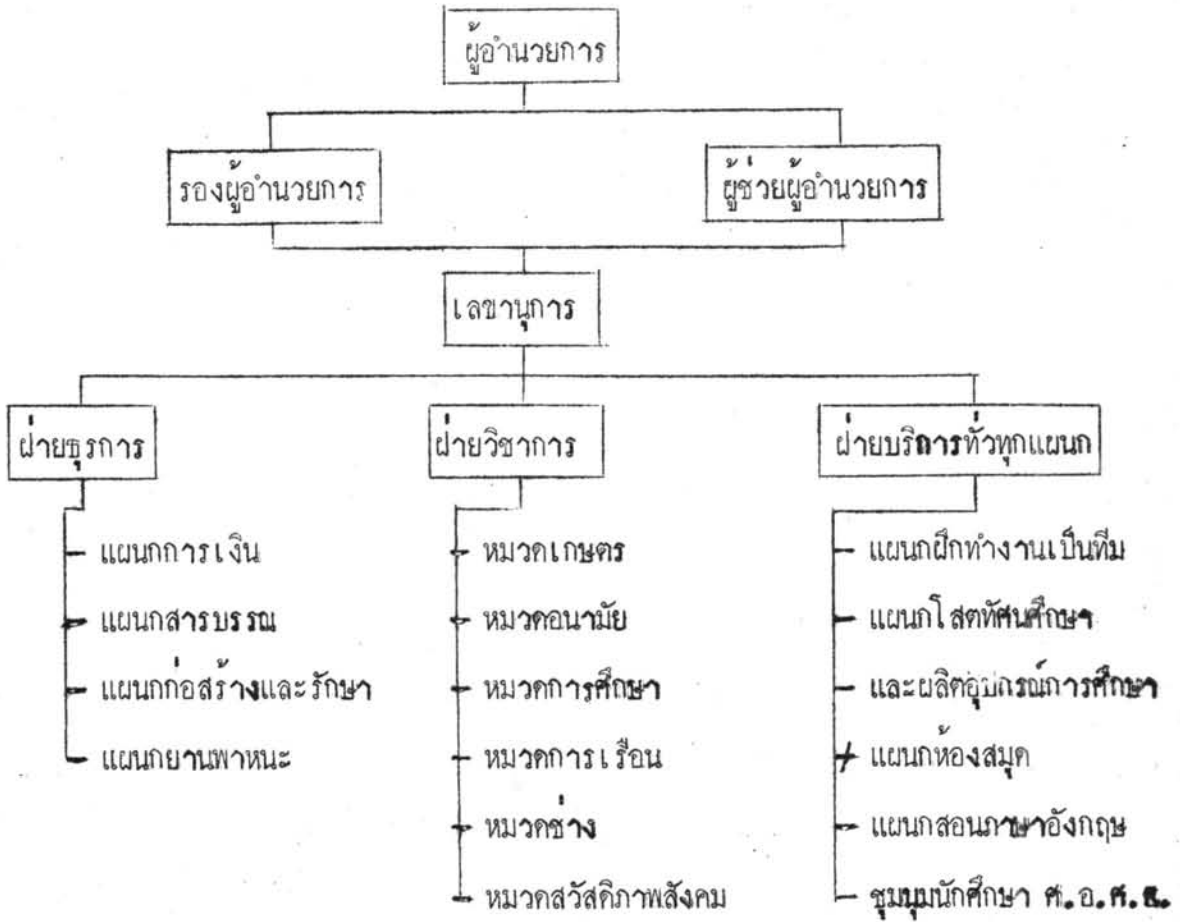
แผนกโสตทัศนศึกษา มีหน้าที่ จัดหา ผลิต และควบคุมอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาทุกประเภท เผยแพร่โสตทัศนศึกษาในโรงเรียนและสถานศึกษา

แผนกการศึกษาประชาชน มีหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับการจัดหน่วยการศึกษาประชาชน ทั้งหมวดประจำและหน่วยเคลื่อนที่ จัดห้องสมุดสำหรับประชาชน และดำเนินการอบรมประชาชน ร่วมกับกระทรวง ทบวง กรม และองค์การอื่น ๆ

แผนกส่งเสริมและเผยแพร่ มีหน้าที่โฆษณาและส่งเสริมการศึกษา เรียบเรียงบทความ ข่าวสาร ฯลฯ เกี่ยวกับการศึกษา เพื่อโฆษณาทางวิทยุกระจายเสียง ติดต่อกับองค์การต่างประเทศในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่

ปี พ.ศ. 2497 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ.) คว้าความร่วมมือของยูเนสโก ศ.อ.ศ.อ. เป็นองค์การอิสระของส่วนกลางซึ่งไปตั้งอยู่ ณ ต่างจังหวัด สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านมูลสารศึกษา ซึ่งเรียกว่า "สารนิเทศก์" ออกไปพัฒนาชนบท ศ.อ.ศ.อ. จัดองค์การบริหารกึ่งแผนผังที่ 7

แผนผังที่ 7
การจัดองค์กรใน ศ.อ.ศ.อ.¹

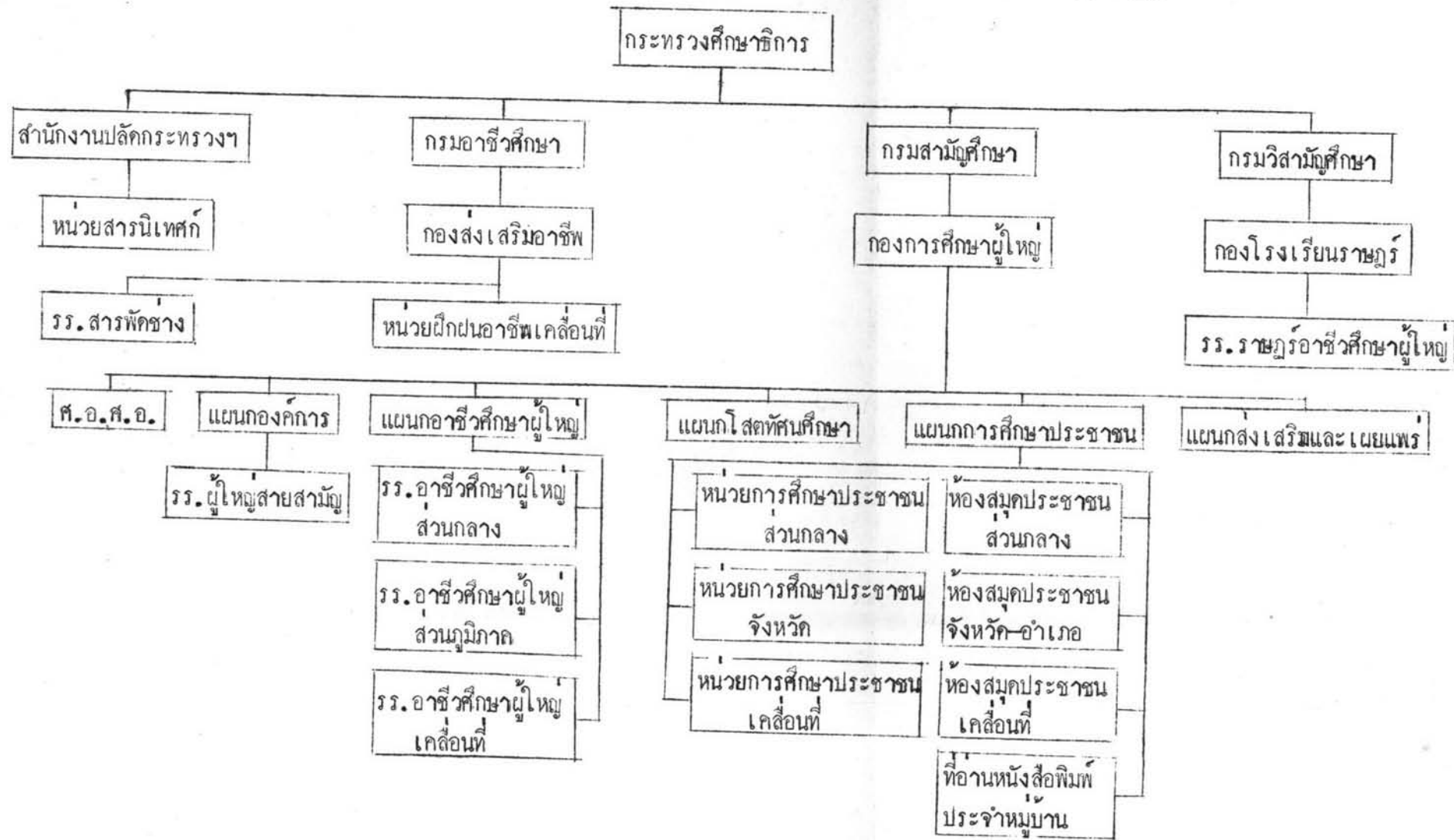

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2490-2507 นี้ หน่วยงานในสังกัด
กระทรวงศึกษาธิการที่มีบทบาทและหน้าที่ในการดำเนินงานมีหลายหน่วย ดังปรากฏในแผนผังที่ 8

¹ เสริมศรี เกษมศรี, ม.ร.ว., โครงการมูลสารศึกษาและความสัมพันธ์กับโครงการ
พัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติ (พระนคร : โรงพิมพ์วิทยาลัยเทคนิค, 2502), หน้า 21.

แผนผังที่ 8

แสดงหน่วยงานการศึกษาของทบวงโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการระหว่าง พ.ศ. 2490-2507

สำหรับจำนวนโรงเรียนหรือหน่วยงานการศึกษา ที่ดำเนินการอยู่ในปีงบประมาณ 2507
มีปรากฏในตารางที่ 4

ตารางที่ 4
แสดงจำนวนโรงเรียนหรือหน่วยงานศึกษานอกระบบโรงเรียน
ในปีงบประมาณ 2507¹

ประเภท	จำนวนโรงเรียน
<u>ในงบประมาณ</u>	
1. โรงเรียนผู้ใหญภาคหลักมูลฐาน	174
2. โรงเรียนผู้ใหญภาคมัธยม	55
3. โรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ประจำที่	123
เคลื่อนที่	10
4. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	71
อำเภอ	249
5. หน่วยการศึกษาประชาชนส่วนกลาง	3
ส่วนภูมิภาค	72
<u>นอกงบประมาณ</u>	
1. โรงเรียนในเรือนจำและทัณฑสถาน	96
2. โรงเรียนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก	2
3. โรงเรียนสังกัดกรมประชาสัมพันธ์	1
4. โรงเรียนสังกัดกองทัพเรือ	1
5. โรงเรียนเอกชน	1

¹ กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, รายงานการศึกษาผู้ใหญ่ประจำปี 2507
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 10, 14.

การบริหารงานบุคคล

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการระหว่าง พ.ศ. 2490-2507 มีกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเป็นเจ้าของเรื่อง และรับนโยบายของคณะรัฐมนตรีมาดำเนินงาน โดยมีบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ดังนี้

1. คณะกรรมการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2492 มีอธิบดีกรมอาชีวศึกษาเป็นประธาน หัวหน้ากองโรงเรียน กรมอาชีวศึกษา หัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นกรรมการ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หัวหน้าแผนกโรงเรียน กองโรงเรียนราษฎร เป็นกรรมการ และหัวหน้าแผนกวิชาการ กองการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่ให้คำแนะนำแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องการดำเนินงานโรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ และพิจารณารายงานขอตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ พร้อมทั้งวิธีดำเนินงาน สถานที่ อุปกรณ์และหลักสูตร ต่อมามีการปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการจึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2496 ดังนี้

อธิบดีกรมอาชีวศึกษา	เป็นประธานกรรมการ
หัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้ากองวิทยาลัยเทคนิค กรมอาชีวศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้ากองโรงเรียนพาณิชย์และอุตสาหกรรม กรมอาชีวศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้ากองโรงเรียนการช่าง กรมอาชีวศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้ากองโรงเรียนเกษตรกรรม กรมอาชีวศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้ากองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	เป็นกรรมการ
หัวหน้าแผนกโรงเรียน กองโรงเรียนราษฎร กรมวิสามัญศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้าแผนกคลัง สำนักงานเลขาธิการกรม กรมสามัญศึกษา	เป็นกรรมการ
หัวหน้าแผนกออาชีวศึกษาผู้ใหญ่ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา	เป็นกรรมการและ
	เลขานุการ

2. ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในกองการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการสามัญ วิสามัญ และลูกจ้างตำแหน่งต่าง ๆ เฉพาะในปี พ.ศ.2507
ปรากฏดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5
แสดงจำนวนข้าราชการและเจ้าหน้าที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ พ.ศ.2507

ประเภท	ตำแหน่ง	ชั้นหรือเทียบเท่า				
		เอก	โท	ตรี	จัตวา	
ข้าราชการสามัญ	หัวหน้ากอง	1	0	0	0	0
	หัวหน้าแผนก	0	5	0	0	0
	ครูโท	0	24	0	0	0
	ประจำแผนก	0	0	9	0	0
	เสมียนพนักงาน	0	0	9	0	0
	บรรณาธิการสามัญ	0	0	0	15	0
ข้าราชการวิสามัญ	ช่างถ่ายภาพยนตร์	0	1	0	0	0
	ช่างฉายภาพยนตร์	0	0	42	4	0
	ช่างเขียน	0	0	1	1	0
	ช่างแก้ไขเครื่องไฟฟ้า	0	0	1	0	0
	ช่างแก้ไขเครื่องขยายเสียง	0	0	2	0	0
	หัวหน้าหน่วยการศึกษาประชาชน	0	0	1	0	0
	บรรณาธิการ	0	0	10	110	0
	ครูหน่วยเคลื่อนที่	0	0	0	7	0
	ภารโรง	0	0	0	0	28
	คนขับรถ-เรือ	0	0	0	0	17

3. กรมสามัญศึกษา ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ขึ้น และได้กำหนดให้มีหน้าที่ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย แต่ในทางปฏิบัติศึกษานิเทศก์ส่วนใหญ่มีภาระในการในเขตโรงเรียนประถมศึกษามาก ไม่มีเวลายานิเทศงานการศึกษาผู้ใหญ่

4. คณะกรรมการต่าง ๆ ที่ควบคุมนโยบายและประสานงาน ศ.อ.ศ.อ.

4.1 คณะกรรมการอำนวยการศ.อ.ศ.อ. แต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธาน และกรรมการอื่น ๆ อีก 12 คน เป็นคณะกรรมการนโยบาย

4.2 คณะกรรมการบริหาร ศ.อ.ศ.อ. แต่งตั้งโดยกระทรวงศึกษาธิการ มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน มีกรรมการซึ่งเป็นไปตามนโยบายที่คณะกรรมการอำนวยการกำหนด

4.3 คณะกรรมการส่วนท้องถิ่น ศ.อ.ศ.อ. แต่งตั้งโดยกระทรวงศึกษาธิการ มีผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีเป็นประธาน และมีกรรมการอื่น ๆ อีก 12 คน มีหน้าที่แนะนำช่วยเหลือ ศ.อ.ศ.อ. ในปัญหาที่เกี่ยวกับท้องถิ่น และจัดให้มีการร่วมมือระหว่าง ศ.อ.ศ.อ. กับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

4.4 คณะกรรมการเจ้าหน้าที่ ศ.อ.ศ.อ. แต่งตั้งโดยกระทรวงศึกษาธิการ ประกอบด้วย ผู้อำนวยการ ศ.อ.ศ.อ. เป็นประธาน มีหัวหน้าแผนกงานและอาจารย์ของ ศ.อ.ศ.อ. ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายต่างประเทศ มีหน้าที่ดำเนินงานของ ศ.อ.ศ.อ.

5. คณะกรรมการประสานงานการศึกษาผู้ใหญ่ ประกอบด้วย อธิบดี กรมสามัญศึกษา เป็นประธาน ผู้แทนกระทรวงกลาโหม ผู้แทนกรมตำรวจ ผู้แทนกรมราชทัณฑ์ ผู้แทนกรมประชาสัมพันธ์ ผู้แทนเทศบาลนครกรุงเทพ ผู้แทนกรมอาชีวศึกษา เป็นกรรมการ หัวหน้ากองการศึกษาผู้ใหญ่เป็นกรรมการ และเลขานุการ หัวหน้าแผนกส่งเสริมและเผยแพร่ เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ตามลำดับ มีหน้าที่ประสานงานการศึกษาผู้ใหญ่ระหว่างส่วนราชการ องค์การสมาคมที่เกี่ยวข้อง ให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการ ตลอดจนแลกเปลี่ยนข่าวสารในการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานให้สอดคล้องต่อกัน

ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงานบุคคลในขณะนี้ได้แก่การขาดแคลนตัวบุคคล ทั้งจะเห็นได้จากจำนวนบุคลากรของกองการศึกษานอกกระบวนโรงเรียนทั่วประเทศ แต่มีกำลังคนเพียง 191 คน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 67 เป็นลูกจ้างและข้าราชการวิสามัญ ทำให้บุคคลเหล่านี้ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน และพยายามค้นรนไปทำงานในหน่วยงานอื่นที่มีความมั่นคงดีกว่า ปัญหาการขาดแคลนตัวบุคคลนี้ มีมากในหน่วยงานสองหน่วยคือ

1. หน่วยการศึกษาประชาชน ซึ่งกองการศึกษาผู้ใหญ่คาดหมายว่าควรมีเจ้าหน้าที่ประจำหน่วย หน่วยละ 5 คนคือ หัวหน้าหน่วยช่างภาพยนตร์ เสมียน คนงาน และคนขับรถ แต่เมื่อตั้งหน่วยการศึกษาประชาชนครบทุกจังหวัดในปี พ.ศ. 2496 ไม่มีหน่วยใดมีเจ้าหน้าที่ครบจำนวนดังกล่าวเลย มีเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการจัดสรรให้ก็เฉพาะเจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษาเท่านั้น และก็มีเพียง 20 กว่าจังหวัดเท่านั้นที่มีช่างฉายภาพยนตร์ นอกนั้นต้องอาศัยครูมาทำหน้าที่แทน สำหรับคุณสมบัติของช่างภาพยนตร์ ระเบียบกำหนดคุณสมบัติชั้น ม.6 ฉายภาพยนตร์ได้ แก่เครื่องกำเนิดไฟฟ้า เครื่องฉายภาพยนตร์และอื่น ๆ เป็น ต้องบรรยายให้ความรู้แก่ประชาชนเป็น แต่ปรากฏว่าหาคนที่มีคุณวุฒิดังกล่าวไม่ได้ ต้องแก้ไขระเบียบเหลือคุณสมบัติ ม.3 และขับรถหรือขับเรือเป็น เป็นต้น¹

¹สมาน แสงมะลิ, "นโยบายการจัดการศึกษาประชาชน", วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 23 : (กรกฎาคม 2510) : 9.

2. ห้องสมุดประชาชนซึ่งมีถึง 310 แห่ง ในปี พ.ศ.2507 แต่มีบรรณารักษ์เพียง 135 คน นอกนั้นต้องอาศัยครู ประชาชนช่วย ถ้าอยู่ในวัดบางที่พระท่านก็มาทำหน้าที่บรรณารักษ์ให้ และในจำนวน 135 คนนี้ เป็นข้าราชการพลเรือนเพียง 15 คนเท่านั้น และเป็นเพียงบรรณารักษ์จิตอาสา นอกนั้นเป็นลูกจ้าง ส่วนใหญ่มีวุฒิ ม.6 และอยู่ไม่ยัด บางคนไปอบรมกันมาซึ่งไม่ถึงครึ่งปีก็ลาออก เป็นภาระในการอบรมคนใหม่กันทุกปี¹

การจัดระบบการเงินเพื่อการศึกษา

ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานการศึกษาของระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ.2490-2507 ส่วนใหญ่เป็นงบประมาณแผ่นดิน เฉพาะกระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณเพื่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังตารางที่ 6

¹สมาน แสงมะลิ, "นโยบายการจัดการศึกษาประชาชน", หน้า 5.

ตารางที่ 6

แสดงงบประมาณเพื่อการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ
ระหว่าง พ.ศ. 2490-2507

พ.ศ.	งบประมาณ (บาท)	เพิ่ม-ลด		พ.ศ.	งบประมาณ (บาท)	เพิ่ม-ลด	
		+	-			+	-
2490	*			2499	8,000,000	+200,000	
2491	*			2500	8,950,000	+950,000	
2492	*			2501	9,600,000	+650,000	
2493	4,050,000			2502	7,097,600	-2,502,400	
2494	4,800,000	+750,000		2503	7,690,480	+592,880	
2495	4,845,000	+45,000		2504	*		
2496	10,664,450	+5,819,450		2505	8,500,000		
2497	9,335,450	-1,329,000		2506	8,276,200	-223,800	
2498	7,800,000	-1,535,450		2507	8,133,200	-143,000	

* ไม่พบหลักฐาน

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่างบประมาณเพื่อการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ
กระทรวงศึกษาธิการในช่วง 10 ปีหลัง (2497-2507) เกือบจะคงที่ ในขณะที่งานการศึกษา
ผู้ใหญ่ นอกระบบโรงเรียนได้รับการพัฒนาใหม่ขอบเขตกว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ และมีมูลค่าน้อยมาก
คือเพียงร้อยละ 0.41 ของงบประมาณการศึกษาทั้งหมดในปี 2507 งบประมาณส่วนใหญ่จ่ายไป
เป็นค่าตอบแทน ค่าวัสดุ และค่าใช้สอย

สำหรับโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ มีหลักเกณฑ์การจ่ายเงินอุดหนุนการศึกษา
ผู้ใหญ่ พ.ศ. 2498 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2500 ให้โรงเรียนหรือหน่วยการศึกษาคำเนินการ
เบิกจ่ายค่าดำรงโรงเรียนหรือหน่วยการศึกษิตามเกณฑ์ ดังแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7

แสดงหลักเกณฑ์การจ่ายเงินค่าจ้างโรงเรียนของโรงเรียนหน่วยการศึกษาสายสามัญ พ.ศ.2498 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2500

	ส่วนกลาง			ส่วนภูมิภาค			
	จำนวนห้องเรียน			จำนวนห้องเรียน			
	6	4	2	3	2	1	
<u>ภาคหลักมูลสาร</u>							
ครูใหญ่	300	280	280	150	140	120	
ครูรอง	250	250	250	120	120	0	
ค่าใช้สอยประจำเดือน (ห้องละ)	20	20	20	(โรงละ)	50	40	10
ค่าบำรุงกีฬา ห้องสมุด ไร่หญ้า	60	60	0	0	0	0	
ค่าจ้างภารโรง	60	50	50	40	40	40	
<u>ภาคมัธยม</u>							
ครูใหญ่	350	330	280	200	0	0	
ครูสอนชั้นมัธยมปลาย	300	300	0	150	0	0	
ครูสอนชั้นมัธยมต้น	250	250	250	130	0	0	
ครูสอนหลักมูลฐาน	250	250	250	120	0	0	
ค่าใช้สอยประจำเดือน (ห้องละ)	20	20	20	(โรงละ)	45	0	0
ค่าบำรุงกีฬา ห้องสมุด ไร่หญ้า	60	60	0	0	0	0	
ค่าจ้างภารโรง	60	50	50	40	0	0	

หมายเหตุ โรงเรียนส่วนกลางขนาดใหญ่ ถ้ามีภารโรง 2 คน ให้เบิกคนละ 40 บาทต่อเดือน โรงเรียนภาคมัธยมส่วนกลางขนาดกลาง ถ้ามีภารโรง 2 คน ให้เบิกคนละ 30 บาทต่อเดือน

จากตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่าเงินเคื่อนครูโรงเรียนผู้ใหญ่น้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนภูมิภาค ทำให้ครูชากำลังใจในการดำเนินงานและการศึกษาได้ด้อยลง นอกจากนี้เงินเคื่อนครูในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคแตกต่างกันทั้ง ๆ ที่ปฏิบัติงานเหมือนกัน ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม ยิ่งกว่านั้นโรงเรียนได้รับเงินค่าใช้สอยน้อยมาก ทำให้เกิดความขาดแคลนด้านวัสดุอุปกรณ์การสอน ค่าน้ำมันตะเกียง และอื่น ๆ ทำให้ครูทอดย

สำหรับโรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ มีหลักเกณฑ์การเบิกจ่ายค่าดำรงโรงเรียน ดังแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8

แสดงหลักเกณฑ์การเบิกจ่ายเงินค่าดำรงโรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่

	โรงเรียนอาชีวศึกษาผู้ใหญ่		หน่วยอาชีวศึกษาผู้ใหญ่
	ส่วนกลาง	ส่วนภูมิภาค	เคลื่อนที่
ครูใหญ่	240	250	0
ครูสอนวิชาชีพ	12 *	270	450-600
ภารโรง	60	55	0
ค่าวัสดุเคื่อนห้องละ	100	100	100

* ชั่วโมงละ

จากตารางที่ 8 จะเห็นได้ว่าเงินเคื่อนและค่าสอนของครูน้อยมาก แต่มีข้อน่าสังเกตว่าเงินเคื่อนครูส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีค่าใกล้เคียงกัน แต่ไม่เท่ากัน

สำหรับงานด้านการศึกษาประชาชนก็ได้รับงบประมาณน้อย โดยเฉพาะในค้ำห้องสมุดประชาชน นอกจาก จะไม่ได้รับความสนับสนุนทางค้ำอาคารสถานที่แล้ว งบประมาณในค้ำจึกซื้อหนังสือก็ได้รับจำนวนค้ำที่ เพียงปีละ 350,000 บาท ติดค้ำกันมาหลายปี การขาด

งบประมาณทำให้ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงต้องเปลี่ยนแปลงหลัก
การจัดห้องสมุดประชาชนใหม่ ในปี พ.ศ.2507 ดังนี้¹

1. จะปรับปรุงห้องสมุดจังหวัดให้ดีขึ้นก่อนเป็นอันดับแรก โดยตัดเงินช่วยเหลือที่เคย
ให้แก่ห้องสมุดอำเภอ มาให้แก่ห้องสมุดจังหวัดแทน
2. จะจัดสรรเงินให้ห้องสมุดตัวอย่าง ห้องสมุดจังหวัดที่ตั้งภาคพิเศษเพื่อจะได้เป็น
หลักให้ห้องสมุดในภาคใต้อยู่เป็นตัวอย่าง
3. ห้องสมุดใดที่ท้องถิ่นให้ความสนใจช่วยเหลือ มีสมาชิกประจำที่เสียค่าบำรุง และ
มีคณาหนังสือมาก จะได้รับการจัดสรรให้เป็นพิเศษ

สรุป

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ.2490-2507 มีการกำหนดนโยบาย
และความมุ่งหมายในการดำเนินงานกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม คือไม่เพียงแต่สอนให้อ่านออกเขียนได้
และเข้าใจหน้าที่พลเมืองเท่านั้น ยังขยายไปถึงการสอนด้านวิชาชีพทั้งในชั้นการศึกษาหลักสูตรฐาน
และการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังขยายงานด้านการศึกษาประชาชน โดยอาศัยหน่วยการ
ศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน และการประชาสัมพันธ์ **ทางทำนุรัฐบาล** ได้ตระหนักถึงความ
สำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมากขึ้น จนบรรจุไว้ในแผนการศึกษาชาติ ในขณะที่เดียวกัน
ก็รับแนวความคิดจากองค์การระหว่างประเทศมาดำเนินการ เป็นผลให้เกิดความร่วมมือและการ
สนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศในด้านผู้เชี่ยวชาญและท่านอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลก็คือการดำเนิน

¹กองการศึกษาผู้ใหญ่, รายงานประจำปี 2507 หน้า 59.

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นอันมาก มีการปรับปรุงระบบของค์กรบริหารหลายครั้ง เช่น
เพิ่มแผนกทัศนศึกษาในปี พ.ศ.2491 ปรับปรุงโครงสร้างภายในกองการศึกษาผู้ใหญ่ทั้งหมดใน
ปี พ.ศ.2494 เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายและความมุ่งหมายของรัฐบาล มีการพัฒนาบุคลากร
อยู่บ้าง โดยเฉพาะงานการจัดการศึกษาค้นคว้าวัสดุการศึกษาที่ ศ.อ.ศ.อ. เป็นเจ้าของเรื่อง
ส่วนจำนวนบุคลากรและพื้นฐานความรู้ความสามารถของบุคลากรที่ปฏิบัติงานโดยทั่วไปยังมีน้อย
งบประมาณมิได้รับการจัดสรรให้เป็นไปตามปริมาณงานที่เพิ่ม ทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการ
ดำเนินงานอยู่ได้ แต่การศึกษานอกระบบโรงเรียนในช่วงระยะเวลานี้นับได้ว่าเจริญก้าวหน้าไปได้